

מיכאל מ' לסקר וחנוך באזוב, **טרור בשירות המהפכה: מערכת היחסים בין אש"ף לבין ברית המועצות 1968-1991** (רמת גן: הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, 2016), 207 עמ'.

סוגיית מעורבותן של ברית המועצות וארצות הברית בזירת המזרח התיכון בכלל, ובסכסוך הערבי-ישראלי בפרט, היא בעלת משמעות רבה וזכתה, בצדק, למחקרים לא מעטים. תמיכתן של שתי מעצמות העל בהקמת מדינת ישראל (בהחלטת החלוקה של האו"ם ב-29 בנובמבר 1947), הייתה פרק חריג ונדיר בתולדות המלחמה הקרה, שכן האמריקאים והסובייטים מצאו את עצמם בדרך כלל משני צדי המתרס בכל הנוגע למזרח התיכון. ככל שהמלחמה הקרה הלכה והתפתחה, כך הפך האזור למוקד של יריבות ותחרות בין ארצות הברית לברית המועצות. שתי המעצמות חתרו לקרב לחיין את מדינות המזרח התיכון ולהשפיע עליהן בעזרת סיוע כלכלי וצבאי, בריתות אזוריות ותמיכה מדינית במוסדות בין-לאומיים. מעורבות זו באה לביטוי אף במלחמות האזרחיות, אם מעורבות ישירה ואם מעורבות עקיפה, ולמעשה אי אפשר לדון בסכסוך הערבי-ישראלי ובהשפעותיו בלי לדון באינטרסים האסטרטגיים של מעצמות העל, הקשורים קשר גורדי לזירה המזרח-תיכונית.¹

לתחום מחקר חשוב זה נוסף בעת האחרונה ספרם המצוין של מיכאל מ' לסקר וחנוך באזוב הסוקר את מערכת היחסים בין אש"ף לברית המועצות במשך יותר משני עשורים גדושי תהפוכות: מ-1968, התקופה שבה עלתה קרנו של אש"ף ויאסר ערפאת נפגש בפעם הראשונה עם ההנהגה הסובייטית, ועד 1991, עם התמוטטות ברית המועצות וסיומה של המלחמה הקרה. מחקרים קודמים חקרו חלק מהתקופה שבה עוסק הספר שלפנינו, ועשו זאת בעיקר על סמך פרסומי סוכנויות הידיעות והעיתונות בברית המועצות ובמערב.² מחקרם של לסקר ובאזוב, לעומת זאת, בוחן את כל התקופה החשובה והארוכה הזאת בקשר בין אש"ף לברית המועצות, והוא מבוסס גם על מסמכים ארכיוניים רבים מארכיונים ברוסיה, בגרמניה, בארצות הברית, במדינות ערב ובישראל. גם החומר המשני המשרת את המחקר עשיר, מגוון ומכיל מידע שהופיע בשפות רבות ונאסף ממקורות רבים.

- 1 בנושא זה ראו, למשל, David Korn, *Stalemate: The War of Attrition and Great Power Diplomacy in The Middle East, 1967-1970* (Boulder: Westview Press, 1992); Steven L. Spiegel, *The Other Arab-Israeli Conflict: Making America's Middle East Policy, from Truman to Reagan* (Chicago: University of Chicago Press, 1985)
- 2 ראו, למשל, Galia Golan, *The Soviet Union and the Palestine Liberation Organization: an Uneasy Alliance* (New York: Praeger 1980); Roland Dannreuther, *The Soviet Union and the PLO* (Basingstoke: Macmillan, 1998)

הספר מבקש לבחון שאלות רבות בממשק היחסים שבין הפלסטינים לברית המועצות, ומטרתו העיקרית 'היא לבחון באיזו מידה השפיעה מערכת היחסים שהתקיימה בין ברית המועצות לבין אש"ף על הקשר בין הסובייטים לבין גורמים שמחוץ לגבולות השליטה של ברית המועצות, ביניהם מדינות העולם הערבי, ארצות הברית והזירה הבין-לאומית' (עמ' 9). הספר עומד בהצלחה ביעד המאתגר הזה, ולמעשה מוצגים ומנותחים בו לא רק מערכת היחסים בין אש"ף לברית המועצות, אלא גם מכלולים שלמים של השלכות הנגזרות ממערכת היחסים הזאת, על המלחמה הקרה במזרח התיכון, על יחסי ארצות הברית וברית המועצות, ועל הדינמיקה בין מדינות ערב ובין לבין ישראל. אם כן, מיכאל מ' לסקר וחנוך באזוב מציגים את כל פרקי הסכסוך הערבי-ישראלי בתקופה הנידונה מזווית ייחודית למדיי, ומבהירים מדוע ההקשר הבין-מעצמתי היה חיוני בצמתים רבים כל כך.

בספר שבעה פרקים, והם בוחנים את הנושא בסדר כרונולוגי. במבוא מונחים היסודות להבנת הנושא, ובראשם האידאולוגיה הקומוניסטית והמאבק הבין-גושי, יחסי הקרמלין עם מדינות העולם השלישי, עם תנועות לשחרור לאומי ועם המזרח התיכון. במבוא מתוארת גם החדירה הסובייטית המשמעותית למזרח התיכון, שהחלה באמצע שנות החמישים של המאה שעברה. מראשית שנות החמישים חזרו הסובייטים במרץ אחרי מי שנחשב אז, ובצדק, המנהיג החשוב ביותר בעולם הערבי – גמאל עבד אל-נאצר. חיזור זה נתן את פירותיו על רקע המתח שנוצר סביב 'ברית בגדאד' (1955) – הסכם ההגנה שניסח לרתום את עיראק, איראן, תורכיה ופקיסטאן למערב, ולמעשה, דחק את מצרים וסוריה לידי ברית המועצות. ברית המועצות, שראתה במזרח התיכון את גבולה הדרומי, שאפה לטפח בו מערך צבאי ערבי פרו-סובייטי. מגמה זו כללה שיתוף פעולה צבאי נרחב, ובכלל זה עסקאות נשק, הקמת בסיסים צבאיים במדינות הערביות, עריכת תמרונים צבאיים משותפים ועוד. כחלק ממהלך זה ניצלה ברית המועצות את האיבה שרחשה בין מדינות ערב לישראל ושילבה איבה זו בתעמולה שלה. ברית המועצות ביקשה לקרב אליה את השליטים הערבים ולהרחיקם מהמערב, ומבחינה זו הייתה ישראל קרדום מצוין לחפור בו. עם זאת, ברית המועצות לא קראה לחיסול מדינת ישראל – והיא לא קראה לחיסולה לאורך כל התקופה הנסקרת בספר. למעשה, ברית המועצות ביקשה לשמר את המתיחות הצבאית בין ישראל לבין ארצות ערב אך להימנע ממלחמה אזוירית, אולם ההליכה על הסף, כאן ובפרקים אחרים במעורבות הסובייטית, לא עלתה יפה. הסובייטים חיזקו את הקשר בין מצרים לסוריה בחוזה הגנה שנחתם בנובמבר 1966, הסכם שתתם למשבר המדיני של מאי 1967 ובעקבותיו פרצה מלחמת ששת הימים.

ההתעוררות הפלסטינית לפני מלחמת ששת הימים ולאחריה גרמה לסובייטים לכרות ברית עם אש"ף, ברית המתוארת בפרק הראשון של הספר. עד 1967 הזניחו

הסובייטים את הפלסטינים ואת אש"ף מכמה סיבות, אולם תוצאות מלחמת ששת הימים גרמו להם לשנות את טעמם. בשל כישלון המאבק הצבאי בישראל ותבוסת האידאולוגיות הכלל-ערביות של המשטרים בסוריה ובמצרים, נהפכו הטרור והגרילה לערוץ מרכזי של המלחמה הפלסטינית בישראל. מגמה זו – וגם התחזקות של אש"ף בזירה הבין-ערבית, בעיקר לאחר השתלטותו של ערפאת על אש"ף – לא אפשרו לסובייטים להישאר אדישים כלפי ארגון זה, והובילו אותם למסקנה שהתקרבות לאש"ף תועיל לאינטרס שלהם. צעד זה השתלב היטב במדיניות הסובייטית של הפגנת הזדהות גורפת עם העולם הערבי לאחר התבוסה במלחמת ששת הימים, מדיניות שאחד הצעדים שנבעו ממנה היה ניתוק היחסים הדיפלומטיים עם ישראל.

הספר מגולל את התהליך שבו חברה ברית המועצות לארגונים הפלסטיניים, ובראשם אש"ף, ופרסה עליהם את חסותה, כפי שעשתה לשאר בעלי בריתה. בו זמנית התרחש תהליך של הכרה סובייטית באש"ף ובהיותו 'הנציג הלגיטימי והבלעדי של העם הפלסטיני', תהליך שהיה הדרגתי והתממש רק בסתיו 1978, בעקבות הסכמי קמפ דייוויד בין ישראל למצרים. הקרמלין, כמו גרמניה המזרחית, סייע לארגונים הפלסטיניים במגוון ערוצים שהסבו לישראל נזקים כבדים, אולם כוונת הפטרונים הייתה שההתנגדות של הארגונים הפלסטיניים לא תצא מכלל שליטה, ואף שהמאבק האלים יוביל בסופו של דבר 'לדו-קיום ישראלי-פלסטיני' (עמ' 39). עד להשגת מטרה זו 'תדלקו' הסובייטים את המאבק הפלסטיני שממנו סבלה ישראל בתחילת שנות השבעים. הזוכה העיקרי במימון, בהדרכה ובסיוע ישיר ועקיף היה ארגון הפת"ח, אבל גם הפלגים הרדיקליים יותר נהנו ממנו, כגון 'החזית העממית לשחרור פלסטין' של ג'ורג' חבש, שמיקדה את פעילותה בחטיפת מטוסים ובפיגועים אחרים שמשכו את תשומת הלב העולמית. ארגון הבין והמשטרה החשאית של ברית המועצות, הקג"ב, עמד בקשר רצוף עם הארגון הזה, וכפי שעולה ממסמך סובייטי נדיר המובא בספר, מטרתו הייתה 'לשלוט בפעילות [...] ולנתב אותה על פי צרכנו, וזאת בכדי לקדם את האינטרס שלנו בחשאיות מרבית באמצעות הארגון ובאמצעות פעילותו הצבאית' (עמ' 41).

אולם השליטה של הסובייטים הייתה רחוקה מלהיות מלאה, ולמעשה, במקרים רבים איבדה ברית המועצות שליטה בנעשה, ואף הסתכנה בהסתבכות מסוכנת בשל הפעילות הפלסטינית. כך היה, למשל, באירועי 'ספטמבר השחור' בירדן (1970), המתוארים בפרק השני בספר, עת ערפאת, חבש ומנהיגים פלסטינים נוספים קראו תיגר על שלטון המלך חוסיין וסחפו את אנשיהם למערבולת דמים. הפלסטינים ביקשו מברית המועצות להתערב ולסייע להם, אולם הקרמלין סירב לעשות זאת בגלוי. הסובייטים חששו להיגרר לעימות עם המערב בשל ההרפתקה הפלסטינית, והתאמצו לרסן את הפלסטינים ואת כלל הגורמים שהיו מעורבים במשבר. לאחר האירועים שחיסלו את המאחז הפלסטיני בירדן התחייבה מוסקבה לאש"ף להגביר את הסיוע

הצבאי ולהשלים את יכולותיו הצבאיות שאבדו, אך אש"ף התבקש לשמור על כך בסוד. בה בעת העריכה ברית המועצות הערכת מצב מדינית וקבעה כי היעד שהפלסטינים צריכים לחתור אליו הוא הקמת ישות פלסטינית לצדה של מדינת ישראל, וכי חזון זה לא יושג רק בכפייה צבאית כי אם במשא ומתן מדיני. יסודותיו של כיוון המחשבה הזה תאמו את החלטה 242 של מועצת הביטחון (שהתקבלה בנובמבר 1967), והסובייטים הרהרו בו עוד לפני המשבר בירדן וחידדו אותו לאחריו. הסובייטים שיחקו אפוא 'משחק כפול' (עמ' 52): הם חימשו בחשאי את הפלסטינים ואימנו את אנשיהם למאבק נגד ישראל, ובאותה עת ניסו לתמרן אותם להשגת פתרון פוליטי.

מותו של נאצר (בספטמבר 1970) חיזק את הקשר בין הסובייטים לאש"ף. יורשו של נאצר, אנואר אל-סאדאת, ביקש להתקרב לווינגטון ולהשתחרר מחיבוק הדוב הרוסי, ומצרים חדלה להיות המעוז החשוב ביותר של ברית המועצות במזרח התיכון. לאחר שברית המועצות פינתה את חלק הארי של כוחותיה הצבאיים שהיו מוצבים במצרים בקיץ 1972, ולנוכח חוסר הבהירות באשר למערכת היחסים בין ברית המועצות לסוריה באותה עת, בחרו הסובייטים לשדרג את מערכת היחסים שלהם עם אש"ף. על רקע התהפוכות במדינות ערב, היה אש"ף באותה עת בעיני ברית המועצות 'פוליסת ביטוח' שתוכל לתרום לשימור מעמדה במזרח התיכון, כפי שמתואר בפרק השלישי של הספר. הידוק היחסים התבטא בעלייה חסרת תקדים בהיקף הסיוע הצבאי לאש"ף ובטיפול ערוצים רבים נוספים, ובראשם תמיכה מדינית באש"ף באו"ם ובמסגרות אחרות.

יחסי הקרבה, התמיכה המדינית והרעפת הנשק וההדרכה הצבאית לא מנעו מהסובייטים למתוח ביקורת על אש"ף בשל פעולות הטרור שביצעו ארגונים פלסטיניים. 'הטרור אכן מוצדק אך אסור שיצא משליטה או ייהפך לרצחני מדי', קבע השלטון במוסקבה לאחר רצח הספורטאים הישראלים באולימפיאדת מינכן ואירועי טרור בולטים אחרים שביצעו הפלסטינים באותה עת (עמ' 60). יתר על כן, ברית המועצות – שנטתה כאמור להקמת ישות פלסטינית לצד ישראל – ניסתה להגמיש את עמדותיו המדיניות של ערפאת ביחס למדינת ישראל כדי לשכנעו לגבש מצע מדיני פרגמטי שיסלול את דרכו למשא ומתן עם ישראל. כך, למשל, ליו"ר אש"ף הובהר בדיונים סגורים כי עליו להבין שזכות השיבה של פליטי 1948 לא תוכל להתממש במלואה.

מלחמת יום הכיפורים, שהשפעותיה מתוארות בפרק הרביעי של הספר, שוב טרפה את הקלפים במזרח התיכון. למרות ההתקררות במערכת היחסים, נענתה ברית המועצות לבקשת מצרים לספק לה נשק, וגם סוריה ביקשה וקיבלה את שלה. נשק זה המשיך לזרום ברכבת אווירית בעת המלחמה ונענה ברכבת אווירית אמריקאית מתחרה שסיפקה נשק מכריע למדינת ישראל. שתי מעצמות-העל היו מעורבות גם בהשגת הפסקת האש במלחמה ובקבלת החלטת מועצת הביטחון 338, שחזרה על הנוסחה 'שטחים תמורת שלום' של החלטה 242, והאיצה בצדדים להיכנס למשא ומתן על יסוד

החלטה זו. תוצאותיה של מלחמת יום הכיפורים הטיבו עם אש"ף והקלו עליו לפלס את דרכו לנתיב מדיני. אמנם ב-1974 המשיכו הפלסטינים במאבק אלים, אך בד בבד פיתח אש"ף את 'תכנית השלבים' שתאפשר לו לנהל משא ומתן מדיני, והצליח לקבץ את מעמדו המדיני במישור הבין-ערבי ולהיות הנציג הלגיטימי היחיד של העם הפלסטיני. מהלכים אלו זיכו את אש"ף במעמד של משקיף באו"ם. ההתפתחויות בשדה הערבי ובזירה הבין-לאומית, והרצון של הממשל הסובייטי למלא תפקיד בתהליך המדיני, הובילו את מוסקבה להצהיר בפעם הראשונה הצהרה רשמית וגלויה על תמיכתה בעמדה הפלסטינית, ובה בעת להדגיש את הצורך להשיג פתרון לבעיה הפלסטינית על בסיס החלטה 242. הסובייטים בהחלט התאמצו להוביל לתהליך מדיני אפקטיבי. הם פעלו לליכוד השורות בקרב הארגונים הפלסטיניים ודחקו בהם להתגמש מבחינה מדינית ולהסכים להקמת מדינה פלסטינית זמנית קטנה. ערפאת חש אז כי הסובייטים מפעילים עליו לחץ רב וביקש פסק זמן למחשבה. הפלסטינים, אמר ערפאת, לא רוצים לקבל החלטות מתוך לחץ של גורמים חיצוניים, אלא להתמודד בעצמם עם גורלם (עמ' 70). ישראל מצדה סירבה לשאת ולתת עם גורמים פלסטיניים, וזכתה לגיבוי אמריקאי לעמדתה זו. בנסיבות האלה הציעו הסובייטים לאש"ף להגביר את השפעתו בשטחי הגדה המערבית ורצועת עזה, ובכך לחזק את מעמדו בציבור הפלסטיני מחד גיסא, ולהקשות על ישראל מאידך גיסא, כדי לדחוף אותה למשא ומתן. אש"ף קיבל את ההמלצה הסובייטית, ותוצאותיו של המאמץ הרציני שעשה ניכרו יפה בקרב האוכלוסייה המקומית ובהנהגתה.

הפרק החמישי של הספר מנתח את מערכת היחסים בין ברית המועצות, סוריה ואש"ף על רקע מלחמת האזרחים בלבנון (משנת 1975), שבמהלכה נדרשו הסובייטים ללוליינות מיוחדת בין שני בעלי הברית שלהם – הסורים והפלסטינים – ואילו הפרק השישי חוזר להתמקד בנתיב המובהק של הסכסוך הערבי-ישראלי. כניסתו של הנשיא האמריקאי ג'ימי קרטר לתפקידו ב-1977 סימנה מפנה במדיניות השלום האמריקאית במזרח התיכון. קרטר קידם הסכם שלום נפרד בין ישראל למצרים והמריץ את הפלסטינים לאמץ את החלטה 242 ולהסכים למגעים ישירים עם ישראל. הסובייטים הפעילו מכשש לחצים על ערפאת לקבל עמדה זו, אולם ערפאת לא עשה זאת, כנראה בשל התנגדותם הבוטה של הגורמים הרדיקליים באש"ף. הסובייטים חתרו לקיים ועידת שלום אזורית עם האמריקאים, אולם בסופו של דבר נשארו מחוץ לתמונה. ישראל ומצרים ביכרו להגיע להסכם שלום נפרד, והעדיפו שהגורם שיתווך ביניהן יהיה ארצות הברית ולא ברית המועצות. הצלחתה של ארצות הברית להביא את מצרים וישראל לשולחן הדיונים, ובהמשך להניען לחתום על הסכם שלום ביניהן, עוררה את הסובייטים לתגובה חריפה. ברית המועצות חשה שארצות הברית ומצרים הונו אותה ופגעו במעמדה ובהשפעתה האזורית, וישראל (שוב) נדרשה לשלם את המחיר.

מ־1978 העבירו הסובייטים אמצעי לחימה רבים לידי הכוחות הפלסטיניים שהתבססו בלבנון. אש"ף, שנפגע כמובן גם הוא מתהליך השלום שקודם עם המצרים והתעלם מהפלסטינים, השתמש בנשק הסובייטי ליצירת גלי אלימות נוספים שהסתיימו רק עם פלישת צה"ל ללבנון ב־1982. לצד השותפות העקיפה בזריעת הטרור נגד ישראל, גם בפרק זמן זה התמידו הסובייטים לדרוש מאש"ף שלא לזנוח את האופציה המדינית ולהפנים שבמוקדם או במאוחר הוא יאלץ להכיר בזכות קיומה של ישראל. לסקר ובאזוב מסיקים מכך שגם בשלב הזה ברית המועצות 'טרם ויתרה על האפשרות להיות מתווכת או שושבינה בתהליך שלום ישראלי-פלסטיני עתידי, ולצורך כך ביקשה להגמיש את עמדת אש"ף כדי שיוכל ליטול חלק בתהליך אשר היא עצמה תוכל לעצבו ולהשפיע על מהלכיו' (עמ' 103).

בתחילת שנות השמונים החל ערפאת לנקוט צעדים שיקרבו אותו לארצות הברית. נטייה זו לא לוותה בהפניית עורף לסובייטים, אולם היא עוררה בברית המועצות חשש רב ודחפה אותה להקדים ולהציע בתחילת 1981 תכנית מדינית לפתרון הסכסוך בין הישראלים לפלסטינים שנשאה את שמו של ליאוניד ברז'נייב. התוכנית הציעה לכנס ועידה בין־לאומית כדי להוביל לפינוי ישראל מהשטחים שכבשה ב־1967 ולהקמת ישות או מדינה פלסטינית לצד ישראל. אולם הוועידה הסובייטית לא כונסה, וערפאת, אף שזכה בעת ההיא לנדיבות סובייטית רבה, המשיך לחמם את מערכת היחסים שלו עם האמריקאים. במוקד הפרק השביעי בספר ניצבת מלחמת לבנון הראשונה ('מבצע שלום הגליל'), ששוב העמידה למבחן את מערכת היחסים בין אש"ף לסובייטים. אש"ף שיווע לסיוע צבאי, אולם לאחר שממשלת לבנון סירבה להצעת ברית המועצות בנידון הסתפקה מוסקבה במשלוח סיוע רפואי ונמנעה גם הפעם ממעורבות אמיתית בעימות, שעלולה הייתה לסבך אותה עם ארצות הברית, ואש"ף איבד פעם נוספת את הבסיס הטריטוריאלי שלו וגלה לתוניס.

מערכת היחסים בין אש"ף לברית המועצות נותרה חיובית גם לאחר המלחמה בלבנון, אולם מאז לא הצליחה להעפיל שוב לרמה הגבוהה שאפיינה אותם קודם לכן. ערפאת העריך כי הפוטנציאל המדיני ויכולת ההשפעה של ברית המועצות במזרח התיכון נחלשו מאוד בהשוואה לארצות הברית, וגם אצל הסובייטים נרשמו שינויים שדחקו את הפלסטינים ממעמד המיוחד. עם עלייתו לשלטון של מיכאיל גורבצ'וב בשנת 1985 חל שינוי הדרגתי בקרמלין לטובת ישראל, ותחתיו, ותחת יורשו בוריס ילצין, התחממו היחסים עד כדי חידוש היחסים הרשמיים וחידוש עליית־הגירת היהודים לישראל. ההתפתחויות האלה הוציאו את הפלסטינים מהכלים. הם אמנם לא ויתרו על המשך היחסים עם מוסקבה, אך המשיכו לדחוף את עצמם בהדרגה לידי האמריקאים. הסובייטים, ששנים ארוכות ניסו לדרבן את אש"ף להשתתף בוועידת שלום אזורית, בנפרד או בתוך משלחת ערבית מאוחדת, מול נציגים של ישראל, אמנם

השתתפו בוועידת מדריד בשנת 1991, אך נותרו מחוץ לאור הזרקורים, גם אז וגם בטקס החתימה על הסכם אוסלו ב-1993.

מסקנות המחקר משולבות ב'אחרית דבר' מועילה, המצליחה לסקור את התהפוכות בהשפעת ברית המועצות-רוסיה על המזרח התיכון עד 2015, והן ברורות וחדות: למעשה, אש"ף על מרכיביו השונים לא פעל בשירות המהפכה הסובייטית, אלא להפך. הפלסטינים האכילו את הסובייטים-הרוסים מרורים רבים, וברוב הפרקים המתוארים בספר נאלצו האחרונים לבלוע את הגלולה המרה ו'לשרת' את הפלסטינים. יחסים אלו אתגרו אפוא את הדפוס הקבוע של יחסי 'פטרון-לקוח'. בסופו של דבר בחרו הפלסטינים בשיתוף פעולה עם האמריקאים (כפי שנהגה מצרים), בהבנים כי רק ארצות הברית יכולה להשפיע על ישראל ולא הסובייטים שמשנת 1967, לא קיימו יחסים דיפלומטיים עם ישראל. אמנם הסובייטים לחצו במשך שנים על ערפאת לקבל את החלטות מועצת הביטחון 242 ו-338, ודרכנו את הפלסטינים שלא להיתלות רק בטרור לשמו, אלא לראות בו מנוף למשא ומתן, אולם רק הלחץ האמריקאי הצליח, למעשה, בסוף שנות השמונים לנתב את ערפאת ואנשיו לערוץ מדיני שהוביל למשא ומתן ולהסכם עם ישראל. ובפרפרזה על הפתגם הידוע: הסובייטים עשו את שלהם – הסובייטים יכולים ללכת.

מחקרם החשוב של לסקר ובאזוב הוא מחקר מרתק ופורץ דרך. הוא מעורר מחשבות וחושף פרטים רבים על צמתים מכריעים בסכסוך הערבי-ישראלי שבהם השפיעו מעצמות העל על קבלת ההכרעות של הפלסטינים – בנתיב המדיני, וגם במאבק או בהחלטה מושכלת להשתמש בשניהם יחד. הספר מלווה בניתוחים רבים ומועילים ובתובנות רוחביות חשובות המספקות נקודת מבט מלומדת על הנושאים הנבחנו בו. אף שהנושא הנידון מורכב ומסובך – המאבק המזוין שתודלק בנשק סובייטי והיה אמור לפתוח נתיב לשלום, שפע מזימות בין-לאומיות רבות פנים, מעגלי אינטרסים סותרים וכדומה – לסקר ובאזוב מצליחים להגיש אותו לקוראים בעברית בהירה, משובחת וקולחת ובכישרון כתיבה רב. גם המסמכים הרבים המובאים בנספחים תורמים לא מעט (בין היתר, אפשר ללמוד מהם עד כמה הקרינה ברית המועצות אחרי 1974 פרגמטיות וחיפשה פתרונות לסכסוך הישראלי-פלסטיני). הספר מיועד לאנשי אקדמיה, לחוקרים ולסטודנטים, וגם לקהל הקוראים המשכיל, והוא תורם תרומה חשובה ומרשימה הן למחקר העוסק בסכסוך הערבי-ישראלי, הן לתחום המחקר הבוחן את המעורבות של המעצמות באזורנו ואת השפעתה של המלחמה הקרה עליו. הפרטים החדשים והניתוחים השזורים בספר מעשירים גם את מי שבקאים היטב בקורות הסכסוך הערבי-ישראלי ומחדדים את הקביעה שבפרקים היסטוריים רבים היו הפלסטינים, מדינות ערב ומדינת ישראל רק כלי משחק בלוח השחמט של המעצמות, אם כי בכל הנוגע לפלסטינים ולברית המועצות ידעו גם הראשונים לנצל את המעצמה הגדולה.

אלעד בן-דרור